

UDK 811.163.42'282
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 7. X. 2005.
Prihvaćen za tisak 14. XII. 2005.

Domagoj Vidović, Ivana Kurtović
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
dvidovic@ihjj.hr
ikurtov@ihjj.hr

NEUTRALIZACIJA DUGOGA I KRATKOG *A* U JUŽNOČAKAVSKIM OTOČNIM GOVORIMA

U radu se govori o pojavi duljenja kratkoga naglašenog samoglasnika *a* kada se nađe u početnom ili središnjem slogu riječi. Budući da pojava ima obilježje zakonitosti, autori zaključuju da je u južnočakavskim otočnim govorima došlo do neutralizacije dugoga i kratkog *a*: kratak je kada je nenaglašen i kada je naglašen u zadnjem slogu, a dug je kad je naglašen u početnom ili središnjem otvorenom slogu, ili u slogu nastalom defonologizacijom *r*.

Uvod

Pojava duljenja kratkoga naglašenog samoglasnika *a* kada se nađe u početnom ili središnjem slogu riječi može se pratiti u radovima hrvatskih i inih jezikoslovaca. Spominjali su je kad bi govorili o pojavi “kanovačkoga duljenja”. O toj je temi temeljit i iscrpan rad napisao M. Hraste, “O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj” (Hraste 1956.).¹ Hrastino je mišljenje da je taj naglasak “ostatak iz vremena, kad smo od starijeg troakcenatskog ili dvoakcenatskog sistema počeli dobivati novi štokavski četevroakcenatski sistem jer se u svim tim govorima (kanovački akcent u Srbiji kao i u svim narodnim govorima u Hrvatskoj, gdje se on nalazi, pa i u dubrovačkom kraju) akcenat pri prenošenju ujedno i pro-

¹ Premda u literaturi zastupljen, nećemo rabiti nazivak *kanovačko duljenje* kako bi se izbjegle primisli o naglasku koji se proširio iz područja naseljena Kanovcima (Srbija). Tomu u prilog ide i tvrdnja najtemeljitijeg istraživača *kanovačkoga naglaska*, Mate Hraste koji kaže: «kako se vidi, mnogo je veći broj mjesta s kanovačkim akcentom u Hrvatskoj nego u Srbiji». (Hraste 1957: 70). S obzirom na spomenute činjenice držimo da bi bilo prikladnije iznaći nazivak koji bi se odnosio na samu jezičnu pojavu, a ne bi zbunjivao struku.

duljivao” (Hraste 1957: 74). U tom radu Hraste nabraja sve jezikoslovce koji su se rečenoga problema doticali: Budmani u radu *Dubrovački dijalekt, kako se sada govori*, Ivšić u svojim radovima iz 1907. i 1911., A. Belić u radu *O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji* (Belić 1935.).

S. Ivšić u članku *Prilog za slavenski akcenat* (Ivšić 1911: 99) upozorava na taj **novi naglasak** u Trogiru nazivajući ga **poludugim naglaskom**. Kaže: “Poludugi akcenat nalazimo često u čakavskom narječju i to mjesto akcenta ` . Sam je u trogirskom govoru opazio poludugi akcenat umjesto ´ i ` na drugom slogu od kraja, "na pr. rûka (mj. rûka), sêstra (mj. sèstra (...))" (Ivšić 1911: 99) Na čakavskom ga području nalazi i M. Hraste o čemu piše u radu *Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale* (Hraste 1948 : 123 – 156)

Uzrok nastanka toga naglaska A. Belić nalazi u dodiru čakavske i štokavske akcentuacije te kaže: “Nema nikakve sumnje da se u ovim lakim odstupanji- ma vidi uticaj štokavske akcentuacije. Jer taj fakat što se mesto *dobrò* izgovara *dóbro*, jasno svedoči da mu je kao ugled poslužilo štokavsko *dòbro* sa svojim kratkim uzlaznim akcentom. Njega je čakavsko uho svatalo kao *dóbro*” (Belić 1935: 30). Isto kaže i M. Hraste govoreći o podrijetlu toga naglaska u Gornjem Selu, Stomorskoj, Trogiru, Arbaniji, Žednom i Okruku: “To je područje, na kome se starija čakavska akcentuacija sukobila s novom štokavskom, koja sve više prevladava.” Tumačeći njegovu fiziologiju piše: “Istina je, taj akcenat nije na tome području uvijek iste prirode kao štokavski dugouzlazni akcenat (´), nego je sličan čakavskome akutu (~). Međutim taj akcenat po mome opažanju nije danas poludug (^), kako je 1911. opazio prof. Ivšić, jer se i inače taj tzv. poludugi na čakavskom području na Hvaru, Visu, Braču i Susku, gdje je također čest, po svojoj prirodi ni po čemu ne razlikuje od čakavskog akuta (~). Ovdje se međutim pod utjecajem štokavske akcentuacije dugouzlazni akcenat, koji je dobiven pomicanjem s kraja riječi za jedan slog prema početku riječi, vrlo malo razlikuje od štokavskog dugouzlaznog akcenta.” (Hraste 1957: 61).

J. Lisac se također dotiče produljenoga prenesenog naglaska te kaže: “Kanovački naglasak tipa *sédlo* dolazi na mnogim područjima gdje su se susreli čakavski govori arhaične akcentuacije i novoštokavski govori; čakavci otprije nisu poznavali kratkouzlaznoga naglaska tipa *sèdlo* pa su umjesto svoga *sedlò* počeli izgovarati *sédlo*” (Lisac 1999: 83).

Pojavu dugouzlaznoga, “kanovačkoga naglaska”, u drveničkome govoru S. Vulić tumači utjecajem trogirске akcentuacije i ističe kako je u suvremenome govoru uočljiv manji broj riječi s tom naglasnom promjenom negoli unatrag pedesetak godina kada ih je M. Hraste zabilježio veći broj, a i P. Šimunović u svojim onomastičkim istraživanjima (Vulić 2001: 579). To potvrđuju

i naša istraživanja kopnenih govora južnočakavskoga dijalekta koja potvrđuju skraćivanje dugoga naglasaka tako da ćemo u tim pozicijama u većini riječi u kojima se prije javljao sada naći kratkouzlazni naglasak.

Svi se znanstvenici slažu da je produljeni preneseni naglasak pokazatelj prijelaza sa starije dvonaglasne ili tronaglasne akcentuacije na novu četveronaglasnu štokavsku (A. Belić, M. Hraste, B. Finka). Vrijeme njegova javljanja različito se određuje: M. Hraste govori da se javlja u 15. stoljeću kada se počinju više miješati čakavština i štokavština, znanstvena skupina A. Sujoldžić, B. Finka, P. Šimunović i P. Rudan uzimaju 18. st. kao donju granicu njegova pojavljivanja, a P. Šimunović misli da se ne javlja prije 19. stoljeća.

Duljenje kratkoga *a*

U ovom ćemo se radu pozabaviti samo dijelom pojave duljenja kratkoga sloga. Govorit ćemo o produljenome kratkom samoglasniku *a* u južnočakavskim otočnim govorima (bračkim, hvarskim i viškim). Ti govori imaju tronaglasni sustav i dužinu koja se javlja u dugom slogu neposredno ispred naglasaka, kratkosilaznoga ili dugosilaznoga. Distribucija naglasaka uglavnom je slobodna, svaki se od pojedinih naglasaka može naći u bilo kojem položaju riječi. Iznimke u distribuciji vezane su uz pojavu o kojoj govorimo: kratki naglašeni *a* ne može se naći na početku i u sredini riječi, a dugi *a* je jedino onaj nastao duljenjem kratkoga u toj poziciji. Jedno je od obilježja samoglasničkoga sustava tih govora prijelaz \bar{a} u \bar{o} . Pojavu su stariji jezikoslovi obrađivali u okviru bavljenja “kanovačkim” duljenjem, a Ivić je jasno razgraničio sjeverne od južnih čakavskih govora ili kako on veli: kvarnersku od dalmatinske grupe: “U čakavskim govorima mnogih jadranskih otoka pretvaranje kvantitetskih kontrasta u kontraste po vokalskoj boji vezano je za duženje određenih akcentovanih kratkih vokala u svim slogovima osim krajnjih, i to nakon zatvaranja ili diftongizacije odgovarajućeg prvobitnog vokala. U tom se pogledu jasno razlikuju dve zone, dalmatinska, gde se radi samo o *a*, i kvarnerska, gde su procesom zahvaćena tri vokala *e*, *a* i *o*.” (Ivić 1991: 43). Pojavu je istaknula i znanstvena skupina sastavljena od antropologa i dijalektologa, te govoreći o sutivanskome govoru pišu: “Međutim, doseljavanje s kopna, i veza sa Splitom zakočili su **vrlo frekventnu** (istaknuli I.K. i D.V.) pojavu prijelaza $\bar{a}/ \rightarrow \bar{i}/$, te je zbog toga vokalski inventar vrlo sličan s povaljskim, a frekvencija akcenta gotovo je ista u govorima obaju naselja (Povlja i Sutivan, I. K., D. V.)” (Sujoldžić i dr. 1988: 172)

Najvrjedniji rad o čakavštini srednjodalmatinskih otoka napisao je akade-

mik P. Šimunović, *Čakavština srednjodalmatinskih otoka* (1977.). O produljenom kratkom *a* u otvorenome slogu izvan dočetnoga kaže: “Naglašeno /ã/ u otvorenom slogu izvan ultime i ispred nekadašnjeg /r̥/ u većini čakavskih naselja na sva tri otoka produljen je i ima **redovito** (istaknuli I.K. i D.V.) akcenat $\tilde{}$: *jãma, krãva, vojãla, žãtva, pãrst, kãrst*. Ta je produljenost skorašnja, ne mnogo starija od jednog stoljeća. Takvo /ã/ nema ni zatvoren ni diftonski izgovor i ispunja mjesto u vokalnom sustavu, gdje je /ã/ bilo izgubljeno nakon zatvaranja dugih vokala i prešlo u /õ/.” (Šimunović 1977: 11)

O produljenom naglasku ne može se govoriti a da se ne reče što o samoglasničkome inventaru. Upravo to i jest jezgra problema: treba li javljanje \tilde{a} na mjestu prenesenoga naglaska tumačiti kao novi **fonem** ili novi (dijakronijski i podrijetlom) **naglasak**, fiziologijom jednak akutu? Dosadašnja istraživanja ne pokazuju jasan stav. U članku iz 1977. P. Šimunović dugi *a* stavlja u samoglasnički inventar govora srednjodalmatinskih otoka i kaže “takvo \tilde{a} nema ni zatvoren ni diftonski izgovor i ispunja mjesto u vokalnom sustavu, gdje je /ã/ bilo izgubljeno nakon zatvaranja dugih vokala i prešlo u õ.” (Šimunović 1977: 11) Može se zaključiti da P. Šimunović u tom radu iz 1977. \tilde{a} smatra fonemom. Taj autorov zaključak nadaje se i iz tvrdnje: “Dugo /ã/ u zatvorenu slogu javlja se katkad u neologizmima *vlãk*, u vlastitim imenima *Mãre, Dãne, Mãrović, Gãbrè*, u nekim stranim riječima: *brãvo, rãdijo* i stranim toponimima: *Bãri, Atlãntik* itd.” (Šimunović 1977: 11) iz koje se iščitava da postoje i riječi s dugim *a*, dugosilazno naglašenim, u nepredvidljivoj poziciji. I u ostalim govorima koje smo za ovaj rad analizirali javlja se \tilde{a} , međutim nalazi se uvijek u posuđenicama (iz drugih sustava pa tako i iz standardnoga jezika) ili u osobnim imenima (što se također ubraja u kategoriju posuđenica). Dakle, u tim govorima ne postoji \tilde{a} . Samo \tilde{a} koje se javlja u predvidljivim uvjetima.

U knjizi *Fonološki opisi* (1981.) P. Šimunović dao je jezgrovite opise fonoloških sustava govora Komize, Trogira i Vrbanja. U inventaru dugih samoglasnika svih triju govora nema \tilde{a} , a kada govori o distribuciji samoglasnika kaže da se “naglašeni vokal /a/ u nefinalnim slogovima ispred konsonanta ostvaruje kao [ã]: *ja:ma, blã:jdon, nã: glovu...*” (Šimunović 1981: 260) Iz toga se nadaže zaključak da autor produljeno *a* smatra alofonom (što se vidi i iz načina bilježenja: ugate zgrade). U poglavlju u kojem govori o prozodiji ne spominje akut koji se javlja u rečenoj poziciji što također ide u prilog tvrdnji da je riječ o alofonu fonema *a*.

Da je riječ o alofonu fonema /a/ može se shvatiti i iz rada B. Finke i A. Šojata *Govor otoka Žirja* gdje pišu: “Pod kratkim akutom, koji se sporadički javlja mjesto kratkosilaznog akcenta ($\tilde{}$), *a* se artikulira kao kratko *a* ne dugo *a*,

pa prema tome ne dolazi do zatvaranja izgovora, tj. takvo se produljeno *a* (*ã* ili *ā*) odnosi prema *a* kao alofona varijanta: *zapovidala; jedná se ispovidala; ondá je; žena će dõjti.*” (Finka, Šojat 1994: 88).

Donoseći zaključak prema podacima iz literature P. Ivić kaže: “U većini čakavskih govora na dalmatinskim ostrvima Hvaru i Braču javlja se šest dugih vokala. U tamošnjem sistemu:

ī ū
ē ō
ā ō

vokali *ē* *ō* potiču od starih dugih *ē* i *ō*, dok je današnje *ā* nastalo duženjem *ã* van poslednjeg sloga u *ã*. Sudeći po postojećoj dijalektološkoj literaturi, duženje je pogodilo svako *a* u datom položaju. To otvara mogućnost da se *ã* tretira kao poziciona varijanta *ã*, odnosno da se govori o jednoj fonemi *a*, neutralnoj u pogledu kvantiteta. Stvarno, distribucija *ã* i (uvek akcentovanog) *ā* je komplementarna: od ta dva vokala u krajnjem slogu dolazi samo *ã*, a u ostalim položajima samo *ā*. (Ivić 1991: 44) I Ivić zaključuje da je riječ o alofonu fonema *a*.

Skupina autora (Sulojđić i dr.) dugi *a* stavlja u popis samoglasnika, a kad govore o njemu, onda pišu “ostvaruje se” što može uputiti na fonetiku, a ne na fonologiju. “U govoru zapadnih i središnjih naselja na otoku razlikujemo šest kratkih /i, e, a, o, u/ i šest dugih samoglasnika... Dugi nezatvoreni uzlazno naglašeni /a/ ostvaruje se duljenjem kratkog naglašenog *a* u svim pozicijama, osim kad se tako naglašeno /a/ nalazilo na posljednjem (ili jedinom) slogu riječi: *dãska*, (:daskà), *rãme* (:rame), *mãslina* (màslina), *plãkat* (*:plãkati), *nã nebo* (*:na nẽbo) ali: *maglã*, *otãc*, *rãt*. Pojava duljenja ne provodi se u govorima istočnih čakavskih naselja, zbog utjecaja sumartinskog štokavskog narječja, ni u govoru Sutivana, koji je pod utjecajem splitskoga govora, koji govor ne poznaje tu pojavu.” (Sujoldžić i dr. 1988: 177)

Mi smo proučili i izbilježili građu iz upitnikā za HJA koje su na terenskom istraživanju ispunili M. Hraste i P. Šimunović 60-ih i 70-ih godina 20. st. Tim smo podacima dodali podatke iz čakavskih dijalektnih rječnika i literature.

Riječi u kojima se javlja produljeni *a*:

1. podatci iz upitnika za HJA²

² Daje se ime mjesta, kratica otoka na kojem se mjesto nalazi (B – Brač, H – Hvar, V – Vis) te istraživačevo prezime. Na kraju popisa riječi u pojedinom mjestu, u bilješci, daje se opis naglaska koji je istraživač zapisao na terenu.

BRUSJE (H; M. Hraste) - *lākat, stāvit, pāmet, pārsi, stāvit, vāze, ostāvjen, tāta, māter, grābje, mātēxa, ostārit, lagāla, lāje, ol krāve, māška, ol māške, žāba, pāuk, privārit, bāčva, ženāmi(n), žerāva, kopānja, opānak, jāstreb, pāsji, grābje, bānak, rastāla, jānica...*³

HVAR (H; M. Hraste)⁴ - *lāstavica, kāmik, dārvo, māslina, šviālo* ‘krijesnica’, *bārdο, dāska, bākix* G mn., *stārlo* ‘gumno’, *gāte, privāri(t), ostārit, arvāli, lopātica, pārsi, jaukāla, lugāniga, kāpje, kāpnu(t), žāpovid, dāske* N mn., *cuvāju, bogāstvo, bābin...*⁵

KOMIŽA (V; M. Hraste) - *dāske* N mn, *pāmet, lāje* 3. jd. prez., *pāsji* ‘pasji’, *mācok* G mn., *pāun, jānītsa* N mn., *darivāju, požnāvāt, ostārit, nogāmi(n), pārštu, pārsi, bārki, vārtal, kāsjet, dārtol, šlāka, nojkrāti, jelnāste* ‘jedanaest’, *lāstovica, požānjona, tārja* ‘tro’, *dāske, ostāрила...*⁶

LOŽIŠĆA (B; P. Šimunović) - *jāgoda, pāmet, rāme, glādite, slāma, gāte, lagāla, kāpje, kāmu(t), jāval, vejāča, dlāka ol māške, krāvje, žerāla, opānak, žalost, u žalosti, rastāla se, prvārit, māter, ostāvjen, derāli, pāmet, u pamēti* (v. u žalosti), *poznājen, korñāča...*⁷

PRAŽNICA (B; P. Šimunović) - *sāja, sājōn, obojkāla, glādite, glādi, glādila, rāme, na rāmenu, rāmenix, pāmet, zamefāla, šāka, nogāmin, bižāla, izāgnemo, māter, mātere, māteri, māteron, ostārit, ostāri, ostāрила, 2,3,4 brāta, mātēxa, mātēxi, poznājen, rastāvila, žalost, lagāla, privārit, dobivāla, opānak, opānok* A mn., *gredāmin, plāmen, plāmik, žerāva, pāzux, pol pāzuxo, rukāmin, stāvit, stāvimo, stāvi, stāvila, vāze; bāčva, bāčve...*⁸

STARI GRAD (H; M. Hraste) - *bogāstvo, jāstreb, stāvit, doržāla, pāmet, lāje, uzjāše, kāra* G jd., *kopāña, māslina, kāsje, jābukon, zaborāvil, satāre, šviālo* ‘krijesnica’, *pāun, gāvran, jānica, lopāta, grābje, grābhjih, stāro, gāte, ditimāne* V jd. ‘momak’, *bogāstvo; primālīte, kāsjet* (primjeri s prenošenjem naglaska unutar riječi)...

³ “ ^ poludugi uzlaznog karaktera, zapravo jednak ~ akcentu; nalazi se samo na vokalu *a*, a nastao je kasnije na mjestu gdje je u štok:” akcenat.” Upitnik za HJA, str. 148.

⁴ M. Hraste je čakavske foneme *š* i *ž* u Upitniku bilježio *š* i *ž*. Mi smo se odlučili za bilježenje koje je odredilo uredništvo knjige čakavskih fonoloških opisa koja se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje na projektu Hrvatski jezični atlas.

⁵ “ ^ poludugi, zapravo jednak ~ akcentu; nalazi se samo na vokalu *a*” Upitnik za HJA, str. 148.

⁶ “ ^ jednak ~; nastao u novije vrijeme na vokalu *a* na kome je u otvorenom slogu u starije vrijeme bio ~ akcenat, npr. *jāma < jāma, pitāla < pītāla* “ Upitnik za HJA, str. 125.

⁷ “S fiziologijom ovog akcent (~) potpuno se poklapa tzv. poludugi, zapravo produženi akcenat (˘) koji se javlja na samoglasniku *a* u otvorenom slogu, osim na kraju tako akcentirane riječi, ali sam zadržao staro, tradicionalno bilježenje.” Upitnik za HJA, str. 125.

⁸ “Akcenat ^ javlja se na fonemu *ā* u otvorenom slogu, osim zadnjega *a* odgovara po svojoj fiziološkoj karakteristici akcentu ~, ali kako je njegovo nastajanje recentno i ograničeno, zadržao sam tradicionalno bilježenje toga akcenta.” Upitnik za HJA 125.

VIS (V) - *măcok, jăgoda, mucăli, nă noge, šăja, škăle, uzjăxala, bărdo, žăpovid, vărtili(x)* G mn., *štăbol* G mn., *păun, lăje, păsji, oštăvjen, štărvit, văžmeš, răme, părši, kănat* ‘pjesma’, *bălov* ‘balav’, *švăne, olkăla* ‘otkala’...

VRBANJ (H; M. Hraste) - *ostărit, părstu, stăvit* ‘staviti’, *dăsku, mărăč, vejăča, satăre, jăbukon, žăba, păuk, jăstreb, jăsle, uzjăše, jănica, kupovăla, terăja* ‘suđe’, *kăša, săja* ‘čađa’, *škăle, plămik, opănak, găte, dikmăni* ‘momci’, *rukovăla se je* ‘vjenčala se’, *rastăvila, lagăla, bogăstvo*...⁹

PUČIŠĆA (B) - *nă nebo, nă glovu, nă pamet, nă ruke*¹⁰

2. podatci iz literature

*lăkat*¹¹(Dračevica, D. Humac, Milna, Nerežišća, Škrip, Dol, Praznica, G. Humac, Bol); *lătak* (Ložišća); *măter*¹²(Ložišća, Dračevica, D. Humac, Nerežišća, Škrip, Dol, Praznica, G. Humac, Bol); *păzux*¹³ (Dračevica); *polpăzux* (Milna, Nerežišća, Škrip, Dol, Praznica, G. Humac, Bol); *Kuťănix* G mn., *poštăla, văžmedu, ukrădjeni, măška, brăta* A jd. (Vis)¹⁴; *jădan, jăgoda, kăsa, pămet*.¹⁵

Uočava se da se produljeni *a* javlja u pojedinačnim riječima na polaznome kratkom *a* i na *a* koji se razvio od poluglasa ($a < ə$). Ako je u govoru došlo do defonologizacije kratkoga slogotvornog *r* u sekvenciju *ar*, tada se “popratno *a*” dulji i tada imamo pojavu produljenoga *a* u zatvorenome slogu. Kratki *a* se dulji i kad se nađe u naglasnoj (fonetskoj) riječi (npr. *nă nebo, ză dušu*) gdje je produljen neoslabljeni naglasak.¹⁶ U novije doba dolazi i do pomicanja kratkoga naglasaka iz srednjega sloga na prvi, npr. *ăpostol* (< *apôstol*). O produljenome kratkom *a* ne može se govoriti a da se ne spomene i analoško izjednačivanje naglasaka u gramatičkim kategorijama pojedinih riječi ili u obrascima pojedinih naglasnih cjelina, npr. *u pămeti* (|| *u paměti*), *u žălosti* (|| *u žalostf*), *na Jădronu* (|| *na Jadrōnŭ*).

O fiziologiji toga prenesenog naglasaka postoje dva mišljenja: jedno je da je poludug, a drugo da je jednak novome akutu. Prvo su smatrali najstariji hrvat-

⁹ “^ = čakavskom akutu na vokalu *a* u zatvorenom (vjerojatno pogrješka u pisanju, op. I.K., D.V) slogu, gdje je u starijem štokavskom “akcenat” Upitnik za HJA, str. 125.

¹⁰ Gorenavedene riječi mogu se usporediti s istima u govoru Grohota na Šolti da bi se stekao bolji uvid u problematiku: *măška, jăzik, mlăjă, škăle* itd.

¹¹ Podatci prema Sujoldžić, Finka, Šimunović, Rudan 1988: 167-170.

¹² isto

¹³ isto

¹⁴ Podatci iz Božanić 2002: 177-333.

¹⁵ Roki, A. F. (1997.) Autor je napisao *kăsa* sa s.

¹⁶ Primjeri preskakanja naglasaka gdje kratki naglasak nije produljen jer nije na samoglasniku *a*, npr. *ŭ zemju, ŭ goru, ŭ grôd*.

ski dijalektolozi (Rešetar, Ivšić), ali M. Hraste i P. Šimunović u svojim bilješkama s terena jasno kažu da je fiziologijom jednak akutu. (v. bilješke 3, 4, 5, 6, 7, 8) Današnje je stanje takvo da on doista “zvuči” akutski ako nije već došlo do pomaka u njegovoj fiziologiji te se izjednačio s novoštokavskim dugouzlaznim. Taj neriješeni problem “raznozvučnosti” prenesenoga naglasak izrazio je i B. Finka u *Naputku za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora* (Finka 1973;) pitanjem:” Nije li \hat{a} upravo \hat{a} ili \tilde{a} ...” Iz *Naputka* se da zaključiti da Finka misli da se “poludugi” naglasak (termin je pod navodnike metnuo sam B. Finka, op. I.K., D.V.), ovisno o govoru u kojem se javlja, ostvaruje ili kao akut ili kao dugosilazni, a bilježenje \hat{a} samo upozorava na pojavu duljenja prenesenoga naglasak. (v. Finka 1973: 9)

Nakon iznesenih podataka s terena i promišljanja vrsnih dijalektologa (P. Ivić, P. Šimunović, B. Finka) o tome je li produljeni *a* fonem ili alofon zaključujemo da produljeni ***a* jest alofon**¹⁷ budući da se javlja uvijek u otvorenome nedočetnom slogu i u sekvenciji *ar* od nekadašnjeg *r* (dakle, pojavljivanje mu je predvidljivo), fiziologijom ostvaren kao \tilde{a} . Taj novi naglasak mogli bismo bilježiti u stručnim radovima znakom \tilde{a}_2 da bismo ga razlikovali od novoga, tzv. čakavskoga akuta koji bismo mogli bilježiti \tilde{a}_1 . Bilježenje znakom \hat{a} koje su provodili hrvatski dijalektolozi u svojim istraživanjima, uključujući i ona za Hrvatski jezični atlas, korisno je da upozori na pojavu samu, ali budući da je produljeni *a* akutske boje koju ima svaki akutirani samoglasnik, mislimo da je prikladnije bilježenje koje predlažemo: \tilde{a}_2 .

Dakle, u čakavskim govorima srednjodalmatinskih otoka razlikuju se dva akuta \tilde{a}_1 i \tilde{a}_2 , fiziologijom jednaka, ali različita po svojoj fonološkoj/fonetskoj vrijednosti te po vremenu i uzroku nastanka. Akut \tilde{a}_1 fonološka je jedinica, a akut \tilde{a}_2 fonetska. Prvi je nastao u počecima razvoja čakavštine, a drugi nastaje zadnjih 200-tinjak godina.

Npr.

\tilde{a}_1 *jã, devěti, vodě Gjd., letĩ...*

\tilde{a}_2 [*pãmet*], [*rãme*], [*plãkat*]...

Zaključak

Može se zaključiti: u južnočakavskim otočnim govorima (Brač, Hvar, Vis) došlo je do neutralizacije dugoga i kratkoga *a*, tj. nema minimalnih

¹⁷ U knjizi čakavskih fonoloških opisa (spomenutoj u bilješci 4.) I. Kurtović je produljeni *a* ubrojila u foneme prema uputi urednika knjige, ali u jednoj točki ipak primjećuje da bi se taj *a* mogao tumačiti kao alofon.

parova u kojima se pokazuje da bi dugi *a* bio razlikovan. Budući da je pojavljivanje dugog *a* pretkazivo, može se zaključiti da je riječ o alofonu. Samoglasni sustav tih govora ima samo “jedno” *a*, ni dugo ni kratko fonološki, ali fonetski kratko kada je *a* u dočetnoj poziciji, a dugo u ostalim pozicijama. Kada je dugo, ostvaruje se uzlazno, upravo jednako kao i akut. S druge pak strane možda bi bilo prikladno, makar za strane slaviste i studente, drugim znakom obilježiti taj naglasak jer se on, u najmanju ruku, dijakronijski razlikuje od čakavskoga akuta. Ako se već različito bilježe monoftonski i diftonski jat (e_1, e_2 ; koji se razlikuju i sinkronijski), onda nema razloga da se takvo što ne primijeni i na ovaj slučaj, tim više što su ga posebnim znakom (^) bilježili i ugledni hrvatski jezikoslovci (Ivšić, Rešetar, Hraste). Našim proučavanjem dosadašnjih radova o toj temi i istraživanjima na terenu rekli bismo da je taj naglasak fiziološki jednak akutu, no budući da označava alofon fonema *a* koji se razvio kasnije od novoga, tzv. čakavskoga akuta i koji je fonetska, a ne fonološka pojava, bilježili bismo ga znakom \tilde{a}_2 .

Literatura:

- BELIĆ, ALEKSANDAR 1935. O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji. *Glas SANU*, 168, Beograd.
- BELIĆ, ALEKSANDAR 1960. *Fonetika. Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- BOŽANIĆ, JOŠKO 2002. Facende otoka Visa. *Čakavska rič*, 1-2, Split, 177-332.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1963. O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb, 25-36.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1971. O makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije. *Makarski zbornik*, 1, Makarska, 381-405.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1991. Fonologija hrvatskoga književnog jezika. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, nacrti za gramatiku*, Zagreb, 379-417.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1998. Čakavsko narječje (ur. M. Lončarić). *Hrvatski jezik*, Opole, 217-231.
- BUDMANI, PERO 1883. Dubrovački dijalekt, kako se sada govori. *Rad JAZU*, 65, Zagreb, 156 – 157.
- DULČIĆ, JURE I DULČIĆ, PERE 1985. Rječnik bruškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7, Zagreb, 371-747.

- FINKA, BOŽIDAR 1971. Čakavsko narječje. *Čakavska rič*, 1, 1971, Split, 11-71.
- FINKA, BOŽIDAR 1973. Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3, Zagreb, 5-77.
- FINKA, BOŽIDAR i ŠOJAT, ANTUN 1973-1974. Obalna toponimija zadarsko-šibenskoga kopna i šibenskoga otočja. *Onomastica Jugoslavica*, 3-4, Zagreb, 27-64.
- FINKA, BOŽIDAR i ŠOJAT, ANTUN 1994. Govor otoka Žirja. *Žirajski libar*, sv. 1, Šibenik, 86-138.
- FINKA, BOŽIDAR 1979. O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju. *Filologija*, 9, Zagreb, 145 – 148.
- FINKA, BOŽIDAR 1985. O rječniku Jure i Pere Dulčića i o njegovu jeziku. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7-2, Zagreb, 373-380.
- GEIĆ, DUŠKO i ŠILOVIĆ SLADE, MIRKO 1994. *Rječnik trogirskog čakavskog govora*. Trogir: Muzej grada Trogira.
- GREENBERG, MARC 2000. *A Historical Phonology of the Slovene Language*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- HRASTE, MATE 1951. O štokavskim govorima na Braču i Hvaru. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta*, 1, Zagreb, 379-395.
- HRASTE, MATE 1957. O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj. *Filologija*, 1, Zagreb, 59-75.
- HRASTE, MATE 1964. O Govoru Zadra i okolice. *Zbornik Zadar*, Zagreb, 441-455.
- HRASTE, MATE i ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1979. *Čakavisches-deutsches Lexicon*. Slavistische Forschungen 25/I. Köln-Wien: Boehlau-Verlag.
- IVIĆ, PAVLE 1981. Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, Zagreb, 67-91.
- IVIĆ, PAVLE 1982. O nekim fenomenima akcenatske varijacije koji nisu uvršteni u Ivšićev koordinatni sistem. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 181-188.
- IVIĆ, PAVLE 1991. *Izabrani ogledi, II*. Niš: Prosveta.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1911. Prilog za slavenski akcenat. *Rad JAZU*, 147, Zagreb, 133-207.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 48, Zagreb : JAZU, 47-88.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1951. Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta*, 1, Zagreb, 359-378.
- JAKIĆ-CESTARIĆ, VESNA 1960. Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-8, Zadar, 257-272.

- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR 1973. Prilog za suvremenu čakavsku dijalektologiju. *Čakavska rič*, 1, Split, 7-38.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*. Zagreb: JAZU.
- KALSBECK, JANNEKE 1998. *The Čakavian Dialect of Orbančići near Žminj in Istria*. Amsterdam.
- KURTOVIĆ, IVANA 2002. Neka prozodijska obilježja kopnenih čakavskih govora splitskog područja. *Čakavska rič*, 1-2, Split, 349-361.
- KURTOVIĆ, IVANA i ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1999. Fonološki sustav govora Krilo Jesenica. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25, Zagreb, 155-169.
- KURTOVIĆ, IVANA i ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2001. Fonološki sustav govora Kaštel Kambelovca. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 26, Zagreb, 83-98.
- LÁSZLÓ, BULCSÚ 1996. *Bilježka o književnōme naglasku hrvātskōme*. Suvremena lingvistika, 41-42. Zagreb, 333-391.
- LISAC, JOSIP 1999. *Hrvatski govori, filolozi, pisci*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, JOSIP 2001. Dijalekatne značajke dubrovačkog područja. *Dubrovnik*, 3, Dubrovnik, 214-219.
- LUKEŽIĆ, IVA 1996. Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja. *Fluminensia*, 8/1-2, Rijeka, 25-38.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1989. Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija*, 17, Zagreb, 81-109.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1997. Odnos naglaska i roda u glagolskom pridjevu trpnom. *Zbornik radova s Prvoga slavističkog kongresa*, knj. 1, Zagreb, 77 - 83.
- MOGUŠ, MILAN 1977. *Čakavsko narječje: fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- OLESCH, REIHOOLD i ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1981–1983. *Čakavisches-deutsches Lexicon*. III. Teil. Čakavisches Texte, Slavistische Forschungen 25/3, Köln-Wien: Boehlau-Verlag.
- ROKI, ANDRO FORTUNATO 1997. *Libar Viškiga Jazika*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.
- SKOK, PETAR 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- SNOJ, MARKO 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- SULOJŽIĆ, ANITA; ŠIMUNOVIĆ, PETAR; FINKA, BOŽIDAR; RUDAN, PAVAO 1986. Bazični voklabular otoka Korčule kao pokazatelj jezične mikroevolucije. *Filologija*, 14 (poseban otisak), Zagreb, 313-328.
- SULOJŽIĆ, ANITA; ŠIMUNOVIĆ, PETAR; FINKA, BOŽIDAR; RUDAN, PAVAO 1988.

- Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja. *Rasprave Zavoda za jezik*, 14, Zagreb, 163-184.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1966. Onomastička istraživanja Velog i Malog Drvenika. *Ljetopis JAZU*, 71, Zagreb, 345-359.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1977. Čakavština srednjodalmatinskih otoka. *Čakavska rič*, 1, Split, 5-65.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1992. Uvod u kaštelansku toponimiju. *Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća*, Split, 79-92.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1981. Komiža, Vrbanj - fonološki opisi, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslavenskim lingvističkim atlasom* (uredio N. Filipović), ANUBiH, knjiga 9, Sarajevo.
- VULIĆ, SANJA 2000. Govor otoka Drvenika. *Zbornik otoka Drvenika*, Drvenik, 561-639.
- VULIĆ, SANJA 2001. Osnovne značajke samoglasničkog sustava govora otoka Drvenika kraj Trogira. *Čakavska rič*, 29/2, Split, 5-13.

Neutralization of the long and short *a* in the southčakavien insular dialect

Abstract

The paper deals with the lengthened short vowel *a*, which occurs in the position of the original short *a*, and *a* derived from the semivowel on which the accent is shifted from the last syllable. The authors consider this lengthened *a* as an allophone of the short phoneme *a*. They also suggest different notation for the acute occurring on that allophone.

Ključne riječi: čakavska akcentuacija, Mate Hraste, Božidar Finka, Petar Šimunović, fonem, naglasak, produljeni kratki samoglasnik *a*

Key words: čakavian accentuation, Mate Hraste, Božidar Finka, Petar Šimunović, phoneme, accent, lengthened short vocal *a*